

Celt trauksmi un nebīties par sekām!

Kopš 2019. gada 1. maija spēkā ir Trauksmes celšanas likums, kas paredz aizsardzību trauksmes cēlējiem. Līdz ar likuma spēkā stāšanos Latvija ierindojās to pasaules valstu vidū, kas skaidri pauž atbalstu personām, kuras ziņo par pretlikumīgām darbībām savā darba vietā. Jāatzīst, ka šajā jautājumā esam priekšā mūsu kaimiņiem igauņiem – veidojot likumu jau domājām par topošo Eiropas Savienības trauksmes celšanas direktīvu, kura stāsies spēkā 2021. gadā.

Jāatgādina, ka likums pirmo reizi skaidri definē, kas ir trauksmes cēlētājs un trauksmes celšana. Trauksmes cēlētājs ir fiziska persona, kas sniedz informāciju par pārkāpumu, uzskata informāciju par patiesu un, ka pārkāpums var kaitēt sabiedrības interesēm, un šo informāciju persona ir ieguvusi saistībā ar darba pienākumu veikšanu.

Likums paredz iespēju, ka persona ir tiesīga izvēlēties labāko un viņam drošāko vietu, kur celt trauksmi, viena no iespējām ir biedrībās – kā “Sabiedrība par atklātību – Delna”. Delna ar personām, kuras ziņo par iespējamiem noziegumiem, strādā jau vairāk nekā 15 gadus, ir izveidoti iekšēji mehānismi, kā strādāt ar trauksmes cēlējiem un, kā rīkoties, lai maksimāli aizsargātu personas identitāti.

Pagājuši seši mēneši – varam vērtēt likuma darbību un, vai personas izvēlas celt trauksmi un izmantot šo rīku, lai ziņotu par pārkāpumiem darba vietā. Valsts kancelejas (kas ir likumā noteiktais trauksmes celšanas kontaktpunkts) sniegtā informācija liecina, ka no 2019. gada 1. maija līdz 30. septembrim saņemti **62** ziņojumi, no tiem **44** noformēti kā trauksmes cēlēju ziņojumi. Jāņem vērā, ka šajā skaitā nav ziņojumi, kurus trauksmes cēlēji iesnieguši tieši atbildīgajām institūcijām, biedrībām un nodibinājumiem (piemēram, Delnai, arodbiedrībai u.c.).

Jāatzīst, ka kopējais iesniegto ziņojumu daudzums ir nozīmīgs un apliecina SKDS 2017. gada martā veiktās aptaujas datus – trauksmi cels, ja būs aizsardzība. Aptaujā ceturtdaļa (25%) iedzīvotāju norādīja, ka informēšana par pamanītiem pārkāpumiem varētu novest pie problēmām – atriebības, nepatīkšanām, ko radītu tā persona, par kuru tiek sniegta informācija. Turklāt 23% iedzīvotāju uzskatīja, ka trūkst informācijas, kur vērsties par pamanītajiem pārkāpumiem.¹ Būtisks, pozitīvs signāls sabiedrībai būtu iesniegto iesniegumu izskatīšana ātri un efektīvi un garantējot visas likumā minētās aizsardzības iespējas. Svarīgi ir parādīt, ka trauksmes cēlējiem nav iemesla baidīties, viņi tiks pasargāti un ar viņiem nevarēs izrēķināties, jo valsts sniegs atbalstu, tādejādi novērtējot viņu rīcību.

Strādājot un tiekoties ar trauksmes cēlējiem ikdienā ir redzams, ka lēmums neklusēt par pārkāpumiem personai nav viegls, un tā pirms trauksmes celšanas ir izsvērusi iespējamās sekas un rīcības iznākumu. Svarīgi būtu no valsts puses atbalstīt šos cilvēkus un paredzēt viņiem profesionālu psihologa atbalstu, kas palīdzētu un atbalstītu personu pirms un pēc lēmuma pieņemšanas. Ja skatāmies uz starptautisko praksi, tad Nīderlandes Trauksmes cēlēju aizsardzības

¹ SKDS Latvijas iedzīvotāju aptauja, 2017.g. marts, pieejams: <http://atkrapijs.lv/wp-content/uploads/aptauja.pdf>

centrs (Trauksmes cēlēju māja) sniedz šādus pakalpojumus un personai ir tiesības saņemt psihologa atbalstu bez maksas.² Runājot gan ar Nīderlandes, gan citiem ārvalstu kolēģiem, kuri strādā ar trauksmes cēlējiem, psihologa atbalsts tiek uzsvērts kā ļoti nozīmīgs un dažreiz pat izšķirošs faktors personas izvēlē celt vai necelt trauksmi. Būtu nepieciešams grozīt trauksmes celšanas likumu un papildināt jau šobrīd paredzētos atbalsta mehānismus ar valsts apmaksātu psihologu atbalstu personām, kuras vēlas celt trauksmi vai jau kļuvušas par trauksmes cēlējiem.

Saeimā šobrīd tiek skatīti grozījumi, kas paredz administratīvo atbildību darba devējam par izrēķināšanos ar trauksmes cēlēju, kā arī personai, kura apzināti sniegusi nepatiesu informāciju (apzināti kaitējusi). Skatoties uz citu valstu piemēriem, redzam, ka šis jautājums tiek regulēts atšķirīgi un katra valsts aizstāv savus trauksmes cēlētus dažādi. Latvija izvēlējusies administratīvās atbildības ieviešanu, Īrijā par izrēķināšanos ar trauksmes cēlēju ir paredzēta kriminālatbildība.³ Skatoties uz Īrijas trauksmes cēlēju gadījumiem ir redzams, ka viņi nebaidās runāt un sniegt informāciju, lai atklātu pārkāpumus, un sabiedrība tos atbalsta. Kā piemērs – trauksmes cēlēja ziņojuma dēļ no amata bija spiests atkāpties Īrijas tieslietu ministrs.

Protams, ir jāievēro samērīgums starp sodu un pārkāpumu. Kriminālatbildība būtu piemērojama tikai īpaši smagu negatīvo seku gadījumā, piemēram, ja apdraudēta trauksmes cēlēja dzīvība, veselība vai ģimenes drošība. Iespēja nepieciešamības gadījumā piemērot kriminālatbildību palīdzētu Latvijai novērst izrēķināšanos un līdz ar to efektīvāk aizsargāt trauksmes cēlētus.

Saeima, pieņemot likumu jau uzdeva Ministru kabinetam izstrādāt un nodot Saeimai skatīšanai grozījumus par administratīvās atbildības paredzēšanu par pārkāpumiem saistībā ar trauksmes celšanu. Grozījumus Saeima sākusī skatīt, un aicinām deputātus nevilcināties ar atbildības par pārkāpumiem paredzēšanu, aicinām apsvērt ideju par šīs atbildības pastiprināšanu un kriminālatbildības ieviešanu. Kā redzam no ārvalstu prakses – kriminālatbildība pastāv!

Noslēgumā jāmin, ka, lai gan Trauksmes celšanas likums ir pieņemts un stājies spēkā, mūsu uzdevums ir kopīgi vērtēt tā ieviešanu un uzlabot un pilnveidot, lai tas strādātu sabiedrības interesēs.

Raksts ir sagatavots ar Sabiedrības integrācijas fonda finansiālu atbalstu no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem. Par raksta saturu atbild biedrība "Sabiedrība par atklātību – Delna".

Raksta autors: Jānis Veide
Biedrības "Sabiedrība par atklātību – Delna" jurists, trauksmes celšanas eksperts
Janis.veide@delna.lv
+37127881873

² Pieejams: <https://huisvoorklokkenluiders.nl/wp-content/uploads/2018/07/HvK-Integrity-in-Practice-Reporting-Procedure.pdf>

³ Pieejams: [http://www.irishstatutebook.ie/eli/2011/act/22/section/21/enacted/en/html#sec21%20\(see%20subsections%202%20and%205\).%20The%20law%20is%20far%20from%20perfect%20but%20this%20particular%20provision%20\(section%2020%20and%2021\(2\)%20and%20\(5\)\)%20is%20the%20only%20one%20%E2%80%99m%20aware%20of%20that%20provides%20for%20the%20prosecution%20of%20anyone%20reporting%20serious%20economic%20offences.%20There%20haven%E2%80%99t%20been%20any%20prosecutions%20as%20far%20as%20I%20know.](http://www.irishstatutebook.ie/eli/2011/act/22/section/21/enacted/en/html#sec21%20(see%20subsections%202%20and%205).%20The%20law%20is%20far%20from%20perfect%20but%20this%20particular%20provision%20(section%2020%20and%2021(2)%20and%20(5))%20is%20the%20only%20one%20%E2%80%99m%20aware%20of%20that%20provides%20for%20the%20prosecution%20of%20anyone%20reporting%20serious%20economic%20offences.%20There%20haven%E2%80%99t%20been%20any%20prosecutions%20as%20far%20as%20I%20know.)